

VERSKA REFORMACIJA IN PRENOVA CERKVE – STIČIŠČA, NASPROTJA, DILEME

Besedilo nakaže sorodna izhodišča v religiozni prenovi v 16. stol., izpostavi pa razlike med katoliško versko službo in reformiranim naukom, ki se nanašajo na teološke opredelitve svete daritve (evharistije), status duhovnika in posredni stik človeškega in Božjega. Besedilo povzame nekatere ključne zgodovinske dogodke, ki jih je sprožila Luthrova dejavnost, na koncu pa ugotavlja, da sta obe obliki verske preнове, katoliške in reformiranih cerkva, pomembno zaznamovali prehod v novi vek.

Cerkev, duhovnik, sveta daritev, vera, svobodna volja

The paper presents common concepts in the religious renewal of the 16th century and at the same time stresses the differences between Catholic confession and reformed churches. These differences are most visible in holy offerings (Eucharistic offer) and in the status of the priest, which includes the relationship between man and God. The paper summarises some key historical events that resulted from Luther's actions. Finally, it is noted that both religious movements, Catholic confession and reformed churches, significantly the beginning of the modern age.

Church, priest, Eucharistic offer, faith, free will

Častivredna obletnica rojstva Primoža Trubarja, ki jo praznujemo v obliki strokovnih srečanj, publikacij in razstav, je znak, da je verski reformator in oče slovenske pisane besede v narodni zavesti pridobil objektivno vrednost ne glede na veroizpovedno ali nazorsko opredelitev. Obletnica, s katero Slovenci praznujemo oblikovanje lastne jezikovne in nacionalne identitete, je priložnost za razmislek o kompleksnem gibanju reformacije in cerkvene preнове, s katerima je stara celina obrnila stran v zgodovini in odprla pot novoveški civilizaciji.

Nisem specialist za versko reformacijo, niti ne za zgodovino Cerkve. Zanimata me v okviru svojega področja, to je kultura v dobi renesanse. Z razliko od historicistične šole Jacoba Burckhardta idr., ki so v renesansi videli predvsem preporod poganske umetnosti in libertinizma, so novejšje študije (že Ernst Cassirer, Lucien Febvre)¹ pokazale, da so imeli religiozni aspekti veliko ali celo odločilno vlogo v tem prelomnem času. Gre za stoletje in pol od cerkvenega zbora v Konstanci (1414–1418), zakrpanim razkolom zahodne Cerkve in selitvijo papeške kurije v Rim, obsodbe Jana Husa in Hieronima Praškega v Konstanci leta 1415, kar je na

Češkem sprožilo husitske vojne, Tridentinskega koncila (1545–63), ki je postavil konfesionalni in disciplinarni okvir za prenovo Cerkve, ter novih veroizpovedi, med katere spada Trubarjeva *Cerkovna ordninga* iz leta 1564 (Trubar 1975).

Kot raziskovalca in slovenskega človeka me zanimata obe veliki duhovni obliki prenove, ker sta obe konstitutivni. Za okolje in ljudi, s katerimi živim, kakor tudi zase. Do problematike pristopam zavzeto tudi zaradi svojega porekla, saj prihajam iz Trsta. Pri tem ne gre le za priključitev Trubarjevih mladih let, v katerih se je duhovno formiral pri škofu Bonomu v Trstu, pri katerem je bil duhovniško posvečen, opravljal kanonično službo, pridigal v slovenščini in pridobil humanistično izobrazbo. Trst je bil povezan s slovenskim zaledjem bolj, kot si mislimo. Ne glede na to, Trubar pokaže tudi na določeno moč in specifičnost slovenskega človeka, saj je v primerjavi z bližnjimi vrstniki, denimo s Petrom Pavlom Vergerijem ml. ali z Matijo Vlačičem, izpostavil lastni specifični nazor, v katerem ob teologiji in neposredni verski zavzetosti nastopajo tudi širše družbeno-jezikovne in celo narodne implikacije. Prav v soočanju pluralnih identitet in njihovega prelivanja se mi zdi Primož Trubar za nas zelo dragocen. Hkrati naj povem, da kot kristjan Gospodovo večerjo obhajam po katoliškem obredu. To se mi zdi vredno omeniti, ker menim, da lahko Trubarjevo reformacijsko dejavnost ločimo od sodobnih ideoloških ali celo političnih spopadov v našem času. Moja teza je, kolikor izhajam iz duhovne prenove renesanse, da sta obe religiozni izbiri in njune formacije, tako evangelijska reforma kot katoliška obnova, sooblikovali moderno evropsko zavest. V takšni vlogi pomembno zaznamujeta tudi slovenskega človeka in njegovo religiozno izpoved v mnogoterih tako intimnih kakor tudi družbenih manifestacijah. Njun dosežek je oblikovanje zavesti o relativno avtonomnem posamezniku, ki ima lastni temelj v sebi in je zato za svoje delo in dejanja odgovoren, hkrati pa se zaveda svoje omejenosti, kar ga brani pred absolutizacijo vsakokratnih idejnih ali ideoloških projekcij in nas spodbuja k ohranitvi, vsaj v načelu, razumne države kolektivnega so-pripadanja. V tem se potrjuje tradicionalna Durkheimova teza o vlogi religije kot temeljni obliki družbene vezi.

Na pričujočem simpoziju govorimo o Trubarjevem stoletju in dobi reformacije, ki je vnesla veliko družbeno dinamiko. Zgodovina Evrope je nasploh serija nenehnih načelnih novosti, iskanja in poskusov udejanjanja idealnejših pogojev eksistence in lastne transformacije. V tem pogledu je bila dinamika reformacije epopeja z dramatično dimenzijo, ki je nastopila v času, ko se je korporativna družba na stari celini znašla v primežu nakopičenih protislovij. V krizi so bile mnoge institucionalne formacije, od srednjeveške sholastične znanosti in univerze do političnih uprav. Pokazala se je nezmožnost upravljanja teritorija z enovitim ideološkim konsenzom, predvsem obeh tradicionalnih garantov družbene legitimnosti, cesarstva in

¹ Prvi v delu *Individuum und Kosmos in der Philosophie der Renaissance*, 1927, Leipzig, v katerem ima osrednje mesto misel Nikolaja Kuzanskega; drugi v svoji biografiji o Martinu Luthru in številnih spisih o religiozni kulturi v dobi renesanse: gl. FEBVRE, Lucien, 1968: *Un destin: Martin Luther*, Paris: PUF. Ali izbor razprav, 1957: *Au coeur religieux du XVI siècle*, Paris: Sevpen. Tudi WEBER, Max, 1988: *Protestantska etika in duh kapitalizma*. Ljubljana: Škuc, FF, Studia humanitatis.

Cerkve, konkretno prakso pa so spremljale izrojene oblike različnih cerkvenih in drugih upravnih služb. K temu lahko dodamo »zunanje« dejavnike, kot sta padec Carigrada in prodor Otomanov na Balkan, pa združitev Španije, ki so na oder prinesli novo velesilo ter izrazitejši nacionalni element, ki je dobival bolj definirane oblike. V ospredje so stopila tudi intimnejša vprašanja religiozne vere, tema človeškega upanja, odrešenja. Pri tem so se mnogi akterji znašli pred vprašanjem, ki ga je za izhodiščno trditev na 5. lateranskem koncilu leta 1512–1517 postavil Egidij iz Viterba: »Svete stvari naj spremenijo človeka, ne človek svetih stvari.« (Vasoli 1988.)

Temu lahko pritrdimo. Toda, ali res? Krščanski Bog ni stacionarni Bog enega in definiranega templja, ki bi zagotavljal večno nespremenljivost zakona in vesoljnega reda. Krščanski Bog živi s človekom, spremlja ga v vsem, kar počne in mu z usmiljenjem in milostjo prihaja naproti, da bi ga odrešil. Če opustimo idejne posledice, ki sta jih na družbenem polju prinesli reformacija in katoliška obnova, o katerih od Webra naprej radi razpravljamo, se je jedro vprašanj zgostilo okrog temeljnih teoloških in religioznih principov, ki po implikacijah seveda nikakor niso sekundarnega značaja. Ob skupni potrebi po prenovi, kar pomeni poglobitev vere in njeno pristnejše oziroma doslednejše izražanje, so reformirane cerkve zavrnile tradicijo, poudarile so izključnost vere, moralnost kot njen garant, ki je lahko vredna milosti ter Sveto pismo kot edini legitimni temelj človekovega odnosa do Boga. Protestantško usmeritev kratko povzemajo štiri oznake »*solus*« (samo): *solus Christus* (le po njem je človek odrešen); *sola fide* (zgolj vera opravičuje človeka; dobra dela, plačilo davkov ipd. nam pri tem ne morejo pomagati, ker z Bogom ni moč trgovati in ga s tem v kaj prisiliti); *sola gratia* (le po milosti, kajti vero človek ima in jo živi po milosti, ne pa zavoljo učenja ali prisile, nanjo pa nima vpliva); *sola scriptura* (kar pomeni, da vernik ne potrebuje posredovanja duhovnika). Vsa štiri načela izhajajo iz zavedanja grešnosti človeka in iz težnje po opravičenju oziroma pridobitvi odrešenja. Celotno jedro bližine in razhajanja prenove je prisotno že pri Luthru.

Iz povedanega je razvidno, da so temeljne razlike zgoščene okrog zakramentalne vloge in njene vsebine, te pa implicitno zadevajo vprašanje posredovanja ali posrednika. V tem lahko vidimo tako disciplinarni okvir, to je osnovo cerkve, kakor status duhovnika kot posvečene osebe, ki v formi obredne daritve omogoča evharistijo, to je prejem božjega telesa in krvi, posredno pa tudi razumevanje sakralnosti. V obči poljudni obliki temeljno razliko med katoličani in protestanti povzemata prižnica in oltar. Prva, vezana na besedo, prevladuje v reformirani veroizpovedi, zato njihov pastor, posrednik besede, ni »več« duhovnik v ožjem pomenu posrednika svetega in tistega, ki obredno in statusno upravlja z misterijem. Lahko se poroči in skrbi za svojo osebno družino, vlogo pastora lahko opravlja tudi ženska. Katoliška vera pa je nasprotno v procesu svoje obnove poudarjeno izostrila status duhovnika, izhajajoč iz apostolskega nasledstva, izpostavila njegov statusni položaj posvetitve, ki ga ohranja v ločenosti od posvetne skupnosti, in s tem možnost upravljanja z univerzalno sveto daritvijo. Ovrednotila je izročilo cerkvenega učiteljstva in s tem povezane oblike čaščenja v posredniški obliki, preko priprošenj Devici Mariji,

mučencev in svetnikov, pa tudi posredno obliko, izraženo v relikvijah, dobrih delih in umetniških stvaritvah. V samem jedru gre za status evharistične daritve, ki ob posvetitvi kruha in vina s strani duhovnika učinkuje sama po sebi.

Ni slučaj, da so protestantske oblike vere v nadaljnjem razvoju vodile v smer velike sekularizacije družbe in v bolj individualizirano podjetniško obrtno miselnost, dovzetno za odgovorno delo in pridobitniški uspeh, medtem ko so katoliške skupnosti ohranjale večjo korporativnost, skrb za kolektivno socialo, družinske vrednote, obredne oblike verskega življenja, od vzgoje, praznovanja in oblik romanja do umetnosti, predvsem pa osnovno jedro krščanskega religioznega nauka, to je daritev sv. obhajila v formi svetega obreda. Z njim se ohranja za religijo temeljna forma distinktivnosti: sveto ni posvetno. Posvetno obrtno delo še ni sveto. Zemeljski in človeški svet sta od Boga, a na zemlji ni Boga, razen v posvečeni daritvi. Zaradi delitve sfer svetega in posvetnega ter njune ločenosti človek zmore upati, prositi, obredno hvaliti in častiti Boga v presežnosti ter se mu neskončno približevati, ne da bi kdaj zmogli doseči polnost lepote in ljubezni; ne prej kot v odrešenju (Buzzi 2000; Eliade 1965).

Temeljna pojmovna izhodišča, tako bližine kot razhoda, so prisotna že pri Luthru. Upravičeno ga imamo za izjemno osebnost in zase lahko rečem, da je študijsko srečanje z njim vedno očarljivo. Dobro je pisal latinsko, čeprav je bistvo njegove izjemnosti preprost in razumljiv domač jezik. Luther ne dvomi in govori kot vernik. Ni imel občutka za umetnost, z izjemo glasbe, ki se je pozneje razvila v nemškem prostoru. Alegorično razlago je zavrnil, tako tudi cerkveno tradicijo in oblike posrednega čaščenja, ki se mu zdi malikovalstvo. Človek nima zaščite in je pred Bogom sam. Prav zaradi tega je poklican k spokornosti in k iskreni veri. O Luthrovem življenju obstaja cela mitografija.² Po vstopu med avguštince je leta 1511 obiskal Rim. Lahkoživost kleriške srenje v večnem mestu ga je osupla, a ne toliko erotična nespodobnost, kot bi morda sklepali; ta v starih časih (pred tridentinskih) ni bila posebej sporna. Poglavitna grešnost je bila simonija, to je podkupovanje in nepotizem. V tem se stikata humanistična kritika tako znotraj kakor zunaj Cerkve, ki je zagovarjala disciplinarno versko prenavo v navadah in običajih. Leta 1515 je na Nemškem izšlo *Pismo mračnjakov*, duhovita polemika mladih študentov iz Erfurta, ki so kritizirali dogmatsko idejno okornost dominikancev iz Kölna v znanem procesu proti Reuchlinu (Pisma, 1954). Rim je dominikanski proces razveljavil, Luther pa je stvar vzel resno in zavrnil obe poziciji. Ni bil humanist, kot se je pozneje pokazalo v soočenju z Erazmom; v njem sta se izražala preroški nadih in prepričljivost vere, ki osvobaja in se ne ozira na ničesar; v njem ni Cicerona, oglašata se Pavel in Avguštin.³

Etape njegove dramatične in vendar tudi očarljive poti so nam znane. Konec oktobra 1517 priobči svojih 95 tez. Po zaslugi tiska informacija v kratkem času zaja-

² Del, ki obravnavajo misel, življenje in delo velikega nemškega reformatorja, je toliko, da nima pomena navajati posameznih naslovov. Naj navedem dobro biografsko obravnavo, ki obsega tudi pomembne religiozne aspekte, dostopno v slovenščini (Friedenthal 1983).

me množico ljudi. To je bil eden temeljnih socioloških vzrokov za uspeh reformacije. Sedma teza natančno in ostro zavrne zakramentalno strukturo in z njo vred sam status duhovniškega posvečenja:

Oduščanje ne temelji na duhovniku, temveč na Kristusovi besedi. [...] Enako je pri podeljevanju krsta ali evharistije: tudi če bi on (duhovnik) iskal dobiček ali se vedel lahkomišelno in nespoštljivo, tvoja vera še vedno prejme polno. Tako velika stvar je Kristusova beseda in vera vanjo. Opravičeni smo namreč po veri, mir dosežemo z vero, ne pa z deli, spokornimi vajami ali spovedjo. (Luther 2001: 95.)

Teze so na Nemškem sprožile vihar. Naslednje leto sta se v Augsburgu srečala s papeškim nuncijem Kajetanom. Papež Leon X. naj bi mu naročil, naj z nemškim avguštincem postopa očetovsko in dobrohotno. Italijani Nemcev sprva niso jemali resno. Menda naj bi bila blizu soglasju, kot se je v poznejšem razpletu drame še večkrat zgodilo. A prav tega zadnjega spravnega koraka, ki bi preprečil razkol, ni bilo. V igro je vstopil saški volilni knez Friderik Modri, ki je, čeprav posredno, odigral ključno vlogo. Dal se je podučiti o verskem sporu, in čeprav sam nikoli ni zavrnil cerkvene lojalnosti, prav tako se z Luthrom osebno ni srečal, ga je iz ozadja ves čas ščitil. Zahteval je, da se Luthra zasliši na nemškem ozemlju. Naslednje leto, 1519, sta se v Leipzigu soočila Luther in Johan Eck. Na disputaciji je Luther zaostрил stališča in pod vprašaj postavil ne le zakrament daritve, ampak status papeža in njegov domnevni božji izvor (»Peter, ti si skala«), s tem pa celotno duhovniško posvečenje. Duhovnik je le služabnik besede.

Stališča so se zaostrovala. Leta 1520 Luther napiše svoje tri prelomne tekste, *Krščanskemu plemstvu nemške narodnosti*, *O babilonskem izgonu Cerkve*, *O kristjanovi svobodi*.⁴ V Rimu so pripravili bulo izobčenja. Njen avtor je bil Eck, ki ni bil kos zadevi. Bula je bila teološko šibka. Že njen naslov *Exurge Domine*, po psalmu 68, kaže, da je bila spisana v vzvišenem himničnem slogu prvovrstne retorike: »Vzdigne se Bog in razkrope se njegovi sovražniki; kateri ga črtijo, beže izpred njegovega obličja. Kakor se razprši dim, se razpršijo [...]« (Ps. 68.)⁵ Toda čas ni bil primeren za vzvišeno retoriko. Bula je zahtevala, naj brat Martin prekličje svoje trditve v roku 60 dni, sicer bo sledilo izobčenje. Luther je počakal, da sta minila dva meseca, potem pa je, podprt z vzdušjem, ki je vélo v saškem Wittenbergu, bulo demonstrativno zažgal in na grmado vrgel cerkvene *Dekretalije*. Gledano z zgodovinske razdalje in upoštevanje celoviti družbeni okvir, lahko rečemo, da se je na Nemškem prebudil *spiritus teutonicus*.

Med letoma 1520 in 1525 so se zvrstili odločilni dogodki, ki so v mnogem definirali poznejši razvoj Evrope. Za cesarja je bil l. 1519 imenovan mladi Karel V.

³ Morda je zanimivo navesti, da je v pisemski polemiki Luther Erazmu skoraj očital, da se preveč navdihuje pri Hieronimu, ki ga je Erazem, kar je povsem razumljivo, visoko cenil, namesto da bi prisluhnil Avguštinu. Gl. Marialuisa Lussu, 2005: »Erasmo, Lutero e la modernità.« *Rivista di Storia della Filosofia*, LX, 4, 631–653.

⁴ Prvi in zadnji spis sta dostopna v slovenščini (Luther 2002: 88–99; Luther 2001: 167–193.) Prevedla Božidar Debenjak (prvega) in Nenad Vitorović.

⁵ Navedeno po Svetem pismu, Ekumenska izdaja, 1995, Ljubljana.

Habsburški, vzgojen na španskem dvoru in zvest katoliški Cerкви. Duha, ki ga je prebudila Luthrova ostra, razumljiva in koherentna beseda, pa ni bilo mogoče ustaviti. Na državnem zboru v Wormsu, aprila 1521, se je pojavil pred cesarjem, nuncijem, volilnimi knezi, grofi, vitezi, teologi in drugo gospodo. Potrdil je, da so sporni spisi njegovi. Naj prekliča svoje trditve? – »Če mi na osnovi svetih besedil dokažete, da se motim. Drugače ne morem drugače, kot da poslušam svojo vest in ničesar ne preklicujem. Tu stojim.«⁶ Strop v zbornični dvorani je bil menda nizek in prostor že močno zadimljen. Ob Luthrovi nepopustljivosti je vznemirjenost narasla. Iz ozadja so se zaslišali glasovi Špancev: »Al fuego!« Toda Luther je imel na Nemškem podpornike, posamezni Španci iz cesarjevega spremstva pa niso imeli uradne besede. Knez Friderik Saški je iz previdnosti odšel že prejšnji dan. Modra poteza. Možje so se zgrnili okrog Luthra in ga varno izpeljali iz mesta.

Sledila je navidezna ugrabitev, leto anonimnega bivanja na gradu Warburg in prvi prevod Svetega pisma v nemščino. V Wittenbergu in postopoma tudi v drugih krajih pa radikalizacija reforme: zavrnitev svete maše, konfiskacija cerkvenega imetja, izpraznitev samostanov, ikonoklazem, postavitve novega poklica predikanta, posrednika Božje besede. Dinamika razvoja je bila nagla in odmevi so segli v Rim. Po Leonovi smrti je bil za papeža imenovan Holandec, Hadrijan VI. (leta 1522). Odpravil je beneficije in v poskusu prenove celo predlagal, da bi prebelili Sikstinsko kapelo. Rim je bil potreben celovite prenove, vendar so bili nazori holandskega papeža vseeno prehudi za rimsko politično in uradniško folkloro. Naslednje leto je papež Hadrijan VI. umrl. Bil je zadnji neitalijanski papež, vse do Janeza Pavla II.

Reformacija se je razširila v Švico in na širše ozemlje cesarstva. Leta 1530, ko je bil Trubar v Trstu posvečen, so se v Augsburgu srečali teologi, cesar Karel V. in knezi Saške, Brandenburga in Hessna. Luther zaradi izobčenja ni smel priti, vendar je iz Wittenberga prišel Filip Melancthon, izobraženec, humanist in Luthrova desna roka v doktrinarnih stvareh, hkrati pa naklonjen zmernejši drži in spravnim opredelitvam. Izoblikoval je augsburško veroizpoved (*Confessio augustana*), ki pa so ji mnogi in tudi sam Luther očitali preveliko popustljivost. V nemškem taboru je prišlo do razkola. Vprašanja teologije in vere, ki so bila že ves čas tudi politična, dobijo mobilizacijsko moč. Oblikuje se šmalkaldska zveza; v Švici stopita na oder Zwingli in Calvin. Prvi je pojem evharistije razumel le kot občestveno spominsko večerjo. Preko Bullingerja, s katerim sta bila v stikih, je bil ta tok mišljenja blizu tudi Trubarju.

V oteženih razmerah po Wormsu so stvari tudi na katoliški strani prevzele radikalnejše obrise. Po zavzemu Rima l. 1527 in vdoru Karlove vojske, v kateri so bili tako protestanti kot španski katoliški vojaki, se je razpoloženje korenito spremenilo. Morda si lahko na kratko prikličemo nekaj letnic: papež Pavel III. leta 1540 potrdi ustanovitev *Družbe Jezusove*, ki že v imenu opozarja, da ne gre več za

⁶ Besede seveda niso neposredni citat, povzet iz zgodovinskega vira. Navajam jih po spominu, kolikor lahko rečemo, da smo na osnovi preštudirane graiva »bili zraven«. Podobno sklepno Luthrovo izjavo sicer navaja več zgodovinskih poročil.

menihe, niti ne za redovnike stare oblike, temveč za družbo, za dinamične bojivnike vere novega časa. Leta 1541 na državnem zboru v Regensburgu propade morda zadnji poskus uskladitve katoliškega nauka in reformiranih cerkva. Melanchthon in Gasparre Contarini, doma iz Benetk in globoko veren kardinal, sicer oba rahločutna humanista, pristaneta na velike kompromise in sta blizu soglasja. Sprejet je dogovor o izvirnem grešnem stanju človeka in opravičilo, ne po veri, kar je bilo protestantsko stališče, marveč po ljubezni. Vera namreč opravičuje (odrešuje) po ljubezni. Izostala sta zadnja problema teološke ločitve: primarni status papeža (*unus pastor*) in transsubstanciacija sv. evharistije (Buzzi 2000; Bainton 1952). Po končanem zboru so se razšli in propadel je tudi dogovor o že doseženem. Obe strani sta pozdravili propad pogajanj. S hudičem se ni mogoče povezovati.

Sledili so koraki, ki so razliko poglobili. Pavel III. je sprejel pobudo za sklic koncila, ki se je začel l. 1545 v Trentu, na meji med italjskim in nemškim jezikovnim prostorom, ozemeljsko pa je del cesarstva. Isti čas se v Rimu oblikuje Sveti oficij, sodišče za vprašanja vere. Razpisan je *Index* spornih ali prepovedanih knjig. Trubar je v teh letih v Ljubljani, poroči se in l. 1550 izideta njegovi prvi knjigi, *Katekizmus* in *Abecednik*. Kronološki razplet dogodkov sem navedel zato, da bi videli, kako so bila razmerja med različnimi zagovorniki vere v njegovem času že ostro postavljena in praktično nepovratna, dogodki pa dovolj blizu ali sploh še nerazrešeni in živo doživeti. Po moje lahko na tej osnovi lažje razumemo ostro Trubarjevo kritiko papeštva, katoliškega obreda in novih jezusovcev. In jo hkrati razbremenimo poznejših ali celo sodobnih ideoloških predznakov.

Za sklep naj se vrnem k izhodišču. Razcep, ki ga je na verskem področju sprožila religiozna prenova v 16. stol., v celoti pripada družbenemu okolju in miselnosti obdobja renesanse. S svojimi posledicami je verska prenova preobrazila tako rekoč vsa področja življenja in ustvarjanja. Zavračam shematsko delitev, po kateri reformacija pomeni odklon od izvirne humanistične zasnove renesanse in zavrnitev idealov harmoničnega skladja človeka in njegovega ravnovesja v sobivanju z velikim svetom; idealov, na katerih sta sloneli renesančna hermetična duhovna misel in del umetniške prakse. Reformacija je resda zavrnila stremljenje po skladnosti različnih človeških lastnosti in podvomila v človeško modrost in njeno avtonomnost. Zavrnila je tudi naprežanje po izdelovanju umetniških del in nasploh oblike posrednega spoznavanja Božjih stvari. Primer zgoščenega soočenja dveh pogledov in miselnih drž, protestantske in – pogojno – katoliške, prinaša pisna polemika med Erazmom in Luthrom. Prvi je nastopil z razpravo *O svobodni volji* (Erasmus 1989), na katero je Luther odgovoril z obsežnejšo *Usužnjeno voljo* (*De servo arbitrio*) (Luther 2001). Polemika z implikacijami, ki jih vsebuje, bi zahtevala nov simpozij.

A naj sklenem. Obe stališči, Erazmovo in Luthrovo, ponazarjata zavest rojevajočega se novoveškega človeka. Erazem, ki je v mnogih pogledih soglašal z reformiranimi stališči glede cerkvene prenove, a je zavračal radikalnost Luthrovega nastopa in zato dolgo odlagal, da bi osebno posegel v razpravo, je nazadnje v besedilu segel v bistvo problema. To mu na koncu svojega dolgega odgovora prizna tudi Luther: »Edino ti si uvidel, kaj je bistvo stvari, in si meril naravnost v srce, za kar se ti iz srca

zahvaljujem.« (Luther 2001: 451.) Erazem je namreč pustil povsem ob strani vse verske simbolne podobe, kakor tudi formo cerkvene ustanove, njeno službeno strukturo in obredno prakso, kot so papeštvo, vice, odpustki in podobno. Luther jih je označil za »igračkarije«. In se lotil temelja: človekove svobodne volje. Erazem v svojem optimizmu verjame in zaupa, da človek premore od Boga dano svobodno zavest, s katero sam lahko spoznava, kopiči znanje in ureja svoje življenje. Ob zagovoru svobodnega nadzora nad eksistenco zagovarja počlovečenega Boga, s tem pa vodi v smer laične kulture. Na drugi strani nam morda pretirano radikalni Luther v svojem izjemnem besedilu želi povedati, da človek pred Bogom, pred svetom in pred samim seboj nikoli ne more biti varen in gotov. Te svobode nima, ker takšnega znanja in nadzora ne more imeti. V resnico, pravico in opravičenje zaupa, ker v Boga res veruje. Toda vsaka objektivnost, naj gre za človeško voljo, svobodo ali za razumevanje Božje besede, je v resnici subjektivnost. Človek je v svetu sam. Do Boga in do sleherne gotovosti ga ločuje in razdvaja absolutna nesoizmerljivost. Teologija križa in osvoboditve preko njega, ta absurd krščanstva, je enako prisotna v katoliški kot tudi v Luthrovi teologiji. Človek se ni sposoben prilagoditi božjemu zakonu in Cerkev, ki jo mora graditi, je nevidna Cerkev prihodnosti. Prav zato se kot edina moč vere prebudijo dovezetnost, skrb in odgovornost za delo v tem svetu.

Iz tega lahko razumemo tudi Trubarjevo srčno moč, pogum in voljo po pisanju slovenske besede. Lahko smo mu hvaležni.

Literatura

- BAINTON, Roland H., 1952: *The Reformation of the Sixteenth Century*. Boston: Beacon Press.
- BUZZI, Franco, 2000: *Teologia e cultura cristiana tra XV e XVI secolo*. Genova: Casa Editrice Marinetti.
- ELIADE, Mircea, 1965: *Le sacré et le profane*. Paris: Gallimard.
- ERASMO, da Rotterdam, 1989: *Sul libero arbitrio*. Pordenone: Edizioni Studio Tesi.
- FEBVRE, Lucien, 1968: *Un destin: Martin Luther*. Paris: PUF.
- FRIEDENTHAL, Richard, 1983: *Luther 1–2. Njegovo življenje in njegov čas*. Ljubljana: Pomurska založba.
- LUTHER, Martin, 2001: *Izbrani spisi*. Ljubljana: Hieron, Nova revija.
- LUTHER, Martin, 2002: *Tukaj stojim. Teološko politični spisi*. Ljubljana: Temeljna dela, Krtina.
- SOVRE, Anton (prev.), 1954: *Pisma Mračnjakov*. Ljubljana: DZS.
- TRUBAR, Primož, 1975: Slovenska cerkovna ordninga. (Uredil Drago Šega.) *Slovenska cerkovna ordninga: izbor*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- VASOLI, Cesare, 1988: *Filosofia e religione nella cultura del Rinascimento*. Napoli: Guida Editori.